



Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (İSMUS), III/2 (2018), s. 31-41

## ÇİN'İN ORTA DOĞU POLİTİKASINI ETKİLEYEN BÖLGESEL VE KÜRESEL REKABET UNSURLARI

Kadir TEMİZ\*

### Öz

Bu makale Çin'in Orta Doğu'da artan nüfuzunu üç yapısal faktör etrafında incelemektedir. Çin'in ekonomik yükselişi, Orta Doğu'daki çatışmalar ve ABD ile küresel rekabet Çin'in Orta Doğu'ya yönelik dış politikasını 1990'lı yıllardaki nispeten nötr/tarafsız dış politika anlayışından 2000'li yıllarda "aktif pragmatist" dış politika anlayışına doğru değiştirmiştir. Bu çerçevede makalenin araştırma sorusu şu şekilde belirlenmiştir: Çin'in Orta Doğu'daki enerji zengini ülkelere karşı enerji bağımlılığı olmasına rağmen enerji güvenliğini sağlamak için neden bölge ile daha yakın askeri ve güvenlik ilişkileri kurmamaktadır? Bu çalışma araştırma sorusuna yukarıda bahsedilen üç yapısal faktör arasından bölge dinamikleri ve küresel rekabetin ekonomik karşılıklı bağımlılığa göre Çin dış politikasında (ÇDP) daha belirleyici olduğu iddiasını destekleyerek cevap aramaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Çin, Orta Doğu, Çin Dış Politikası, Ekonomi, Siyaset, Bölgesel Rekabet, Küresel Rekabet

\* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Şehir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, kadirtemiz@sehir.edu.tr

## REGIONAL AND GLOBAL COMPETITION FACTORS INFLUENCING CHINA'S MIDDLE EAST POLICY

### Abstract

The article examines China's growing influence in the Middle East within the framework of three structural factors namely China's economic rise, conflicts and instability in the Middle East, and global competition with the United States. All these factors have transformed China's foreign policy towards the Middle East from its relatively neutral foreign policy understanding in the 1990s to an "active pragmatist" foreign policy understanding in the 2000s. In this context, the research question of the article was determined as follows: Why does China not establish closer military and security relations with the region in order to ensure energy security even though it has energy dependence on energy-rich countries in the Middle East? This study seeks an answer to the research question by supporting the claim that, among the three structural factors mentioned above, regional dynamics and global competition are more determinant in Chinese foreign policy (CFP) than economic interdependence.

**Keywords:** China, Middle East, Chinese Foreign Policy, Economy, Politics, Regional Competition, Global Competition

## Giriş

Donald Trump ve Mike Pence, 2016 yılındaki ABD başkanlık seçimleri ve 2018 ara dönem seçimleri kampanyalarında Çin'i iç siyasetin önemli bir aracı haline getirmeden önce bu ülke, Uluslararası İlişkiler literatüründe Amerikan iç politikasından çok daha önemli bir araştırma gündemi olmuştur.<sup>1</sup> Zira 1990'lardan beri Çin, küresel ekonomik ve siyasi düzen içindeki rolünü artırdı. Uluslararası İlişkiler literatüründeki ana akım teorilerin ürettiği hemen hemen bütün varsayımlara göre Çin'in yükselişinin mevcut uluslararası düzen için kalıcı sonuçları olacaktır. Sadece ABD ve Çin ilişkileri değil, dünyadaki bütün ülkeler ve bölgesel düzenler, 1990'lardan bu yana Çin'in yükselişi ile ortaya çıkan yeni siyasi ve ekonomik rekabetin yükünü hissetmiştir. Orta Doğu da bu sürecin bir parçası olarak Çin'in yükselişinden etkilenmiştir. Böylece Çin devrim önderi ve kurucu lideri Mao Zedong'un 1963 yılında Orta Doğu için ifade ettiği "ara bölge/intermediate region" kavramı Orta Doğu'daki küresel güç rekabeti ile bir kez daha Çin için kullanışlı hale gelmiştir (Mao, 1963, s. 1).

Çin'in yükselişi tartışmaları neredeyse İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ABD tarafından kontrol edilen Orta Doğu'daki güçler dengesini de dönüştürme potansiyeline sahiptir. Bu dönüşüm, özellikle Arap Baharı'ndan sonra Çin'in Suriye iç savaşı ve İran nükleer krizi gibi uluslararası krizlerde etkin bir diplomasi ve aktif bir dış politikaya uygulaması ile şimdilik Çin'in lehine sonuçlanmıştır. Rusya ve Çin'in siyasi ve ekonomik anlamda yeni bir eksen oluşturma çabaları Orta Doğu'daki güç dengesinin değiştiğinin açık göstergelerinden birisidir.

Çinli uluslararası ilişkiler uzmanları Orta Doğu'yu çok uzun zamandan beri "ateş çemberi" olarak tanımlamıştır (Bo, 2012, s. 23). Bu tanım Çin'in Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeliği ile değişmeye başlamış ve bölge Çin'in enerji ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra mal ve hizmet ticareti için de önemli bir piyasa olarak görülmüştür (Sun, 2011, s. 16).

Çin'in enerji talebi Orta Doğu'ya yönelik dış politikasında bazı çelişkili durumlar da ortaya çıkarmıştır. Bir yandan Çin, geleneksel "müdahale karşıtı (non-interference) dış politika ilkesi gereği bölgedeki çatışma ve istikrarsızlıkların bir parçası olmak istemiyordu. Diğer yandan ise Çin'e enerji akışını güvenlik altına almak ve bölgenin mal ve hizmet ticareti için piyasa değerini korumak amacıyla tam teşekküllü bir dış politika stratejisine ihtiyacı vardı. Her ne kadar 1990'ların başında Suudi Arabistan ve İsrail ile resmi diplomatik ilişkileri başlatmış olsa da Birinci Körfez Savaşı gibi bölge dengesini değiştiren olaylar Çin'in bölgede bu çelişkileri aşarak rahat hareket etmesinin önünde ciddi engeller barındırmaktaydı (Alterman, 2018, s. 40).

<sup>1</sup> Uluslararası İlişkiler literatüründeki tartışmalar için bkz. Ian Alastair Johnston, "Is China a Status Quo Power?" *International Security*, 27 (Spring 2003): 5-56; Charles Krauthammer, "Why We Must Contain China," *Time*, July 31, 1995, p. 72.; Robert Kagan, "The Illusion of 'Managing' China," *Washington Post*, May 15, 2005.; Joseph Nye, "The Challenge of China," in Stephen Van Evera, ed., *How to Make America Safe: New Policies for National Security* (Cambridge, Mass.: Tobin Project, 2006): 73-79.

Çin'in Orta Doğu'ya yönelik tam teşekküllü bir dış politika stratejisi uygulama ısrarı 1990'lardan sonra geleneksel dış politika ilkelerini yeniden düzenlemesini gerektirdi. Bunların başında da nötr/tarafsız ama faydacı/pragmatist tutumunu bir adım ileri götürmek oldu. Olimat'a göre, 1990'lı yıllarda ÇDP'nin temel belirleyici unsurları sırasıyla enerji güvenliği, mal ve hizmet ticareti için piyasa arayışı, küresel rekabeti de göz önüne alan jeopolitik değişim ve Çin iç siyasetindeki endişelerdir (Olimat, 2013, s. 5). Bu faktörler Çin için yeni olsa da Orta Doğu ile ilişkilerinde yeni değildi. Dolayısıyla önceki dönemden kalan bazı ilişkileri onarmak ve yeni bir Çin algısı oluşturmak amacıyla bir diplomatik atılım başladı. 1990'lardan bugüne kadar Çin'in gerek Orta Doğu'daki diplomatik misyonları gerekse de ilgili ülkelerdeki kamuoylarını etkilemek için kurulan Konfüçyüs Enstitüleri gibi yumuşak güç unsurlarının sayısı artmıştır (Xin, 2019, s. 647).

1990'dan önceki dönemde ağırlıklı olarak ideoloji merkezli olan dış politika, 1990 sonrasında zorunlu bir dönüşüm geçirecek faydacı/pragmatist bir strateji ile yönetilmiştir. 2000'li yıllar ise bu faydacı dış politika stratejisini daha aktif ve kapsamlı bir şekilde uyguladığı yıllar olmuştur.<sup>2</sup> Yukarıda bahsedildiği gibi Çin'in tam teşekküllü bir Orta Doğu politikası için gerekli zemin oldukça yavaş ve emin adımlarla oluşturulmaktadır. Bu makalenin de temel sorusunu ortaya çıkaran tartışma bu yeni politikanın stratejisi ile ilişkilidir. Çin'in özellikle enerji merkezli ancak mal ve hizmet ticaretini de kapsayan ekonomi merkezli dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için siyasi, sosyal ve kültürel alanları da kapsayacak kapsamlı bir stratejiye ihtiyacı vardır. Dolayısıyla Çin'in Orta Doğu'ya yönelik dış politikasını değerlendirebilmek için literatürde çok sık tartışılan ekonomik faktörlerin dışında kalan diğer yapısal faktörlerin de aynı derecede dikkate alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu makalede özellikle bölgedeki çatışma ortamını tetikleyen temel kriz alanları ile bu krizleri tetikleyen küresel rekabet unsurları değerlendirilecektir.

## Çin'in Ekonomik Yükselişi ve Orta Doğu

Çin'in kalkınmasında 1978 yılında başlayan açılım reformları sonrası sürdürülebilir büyümenin en önemli sebeplerinden biri Pekin Uyumunu (Beijing Consensus) olarak adlandırılan ihracat merkezli büyüme modeliydi (Yağcı, 2016, s. 30). Bu ekonomik kalkınma modeli hem iç hem de dış politika stratejileri ile desteklendi. Deng Xiaoping'den Xi Jinping'e kadar Çinli liderler sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma için birbirleri ile bağlantılı iç ve dış politika stratejileri uyguladılar. Daha basit bir ifade ile sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için içeride yeterli istihdamı ve sosyal refahı sağlayarak kent ve kırsal yaşamın modernleşmesi hedeflendi. Dışarıda ise mümkün olduğunca ılımlı, kapsayıcı ve işbirliğine dayalı bir dış politika hedefi belirlendi (Atlı, 2015, s. 344).

Çin dış politikasının eski ideoloji merkezli yöneliminin sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma modeli için yeniden düzenlenmesi kolay olmadı. 1949'dan bu yana Çin'in uluslararası konumunda belirgin bir değişiklik olsa da bir yandan geleneksel güvenlik sorunları

<sup>2</sup> Bkz: Kadir Temiz, China's Foreign Policy Toward the Middle East: Iran, Israel and Turkey (2001-2011), Yayınlanmamış doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk Enstitüsü, 2017.

diğer yandan büyüme ile ortaya çıkan yeni güvenlik tehditleri dış politikanın yeniden düzenlenmesini zorlaştıran ana faktörler oldu. Yakın coğrafyasında Tayvan krizi başta olmak üzere, Kuzey Kore krizi, Güney Çin Denizi anlaşmazlığı ve Japonya ile tarihsel sorunlar devam ederken, uluslararası kurumlarla ilişkiler, enerji güvenliği, terörizm gibi geleneksel olmayan güvenlik tehditleri ve ABD ile rekabet yeni dış politikanın temel parametrelerini belirledi.

1990'lardan bu yana sadece ÇDP'nin temel ilkeleri değil aynı zamanda diplomatik araçlar ve mekanizmalar Çin'in dışı açılımını destekleyen siyasi ve ekonomik eliti de dönüştürdü. Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) Mao döneminden kalan teşkilatçı ve propagandist kadroları yavaş yavaş yurt dışında eğitim alan, uzman ve oldukça pragmatist kadrolar ile yer değiştirdi (Temiz, 2019, s. 190). 2000'li yılların başından itibaren oldukça teknokratik bir hükümet yapısı Çin dış politikasını da bu çerçevede şekillendirdi. Dolayısıyla ÇDP'nin kurumsallaştığı bu dönemde Orta Doğu da bu yeni kadroların elinde tam teşekküllü dış politika hedefi ile yeniden el alındı (Temiz, 2019, s. 244).

ABD'nin Enerji Bilgi İdaresi'ne göre Çin 1993 yılında net petrol ithalatçısı, 2011 yılında da dünyanın en büyük enerji tüketicisi oldu. 2017 yılına gelindiğinde ise Çin dünyanın en büyük petrol ithalatçısı haline geldi. Ayrıca 2014 yılında ülkenin petrol tüketimi toplam dünya petrol tüketiminin %43'üne ulaştı (EIA, 2015). Bütün bu istatistikler Çin'in Orta Doğu dahil olmak üzere bütün dünyanın mal ve hizmet üretiminin ana tedarikçi ülkesi haline geldiğini göstermektedir.

Zaman zaman dalgalanma eğiliminde olsa da Orta Doğu Çin'in enerji ihtiyacını karşılayan en güvenilir ve makul bölge oldu. Afrika ve Latin Amerika coğrafi uzaklıkları dolayısı ile halen Orta Doğu ölçeğinde bir önemi haiz değildir. Enerji piyasasında İran, Irak ve Körfez ülkeleri Çin'in hedef ülkeleri olarak ortaya çıktı. Ancak Orta Doğu çok uzun bir süredir çatışma ve istikrarsızlık ile mücadele ettiği için Çin enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Örneğin 2011 yılında Çin'in ham petrol ithalatında %20 ile Suudi Arabistan birinci sıradayken %8 oranı ile Rusya dördüncü sıradaydı. 2017 yılında ise Rusya %14,6 ile Suudi Arabistan'ı geçerken Suudi Arabistan %12 ile ikinci sırada yer aldı. Diğer yandan İran'ın Çin ithalatındaki payı da aynı yıllar arasında %11'den %7,3'e düştü (Temiz, 2019, s. 257).

Çin'in bölgeye olan mal ve hizmet ticaretinde de ciddi bir değişim yaşandı. 2011 yılında ABD ve Japonya'yı geçerek Orta Doğu'nun ana ticari ortağı haline geldi. Bu inanılması güç değişimin rakamlara yansımaları şöyleydi: 2001 yılında Çin'in Orta Doğu'ya toplam ticareti 18 milyar dolar civarındayken 2011 yılında 250 milyar dolar civarına yükseldi (CSY, 2017). Bu devasa değişim 2011 yılında yavaşlamaya başladı ve Çin'in resmi istatistik kurumuna göre Orta Doğu ile toplam ticaret hacmi 240 milyar dolar civarında kaldı (CSY, 2017). Bu değişimin belli başlı sebeplerinden birkaçı şöyle sıralanabilir: Çin'in ihracat merkezli eko-

nomik büyüme modelinin sınırlarına ulaşması, Orta Doğu'da Arap Baharı ile başlayan katolik bölgesel düzen, petrol fiyatlarındaki ani iniş ve çıkışlar, 2008 yılındaki küresel finansal krizin etkilerinin zamanla ortaya çıkması, Çin'de değişen ekonomik model tartışmaları ve 2011 yılında ABD'nin Çin'i dengelemek için başlattığı "Asya Mihveri" politikası.

2011 yılından sonraki ticaret istatistiklerine yansıyan bu değişim rüzgârı bugüne kadar Çin'in uluslararası düzen ile ilişkilerinde bazı büyük değişimlere de sebep oldu. Kuşak ve Yol Girişimi, Asya Altyapı ve Yatırım Bankası ile "Made in China 2025" gibi Çin'in küresel ekonomik düzen ile ilişkilerini doğrudan etkileyecek sonuçlar doğurdu (Temiz & Öztuna, 2018).

## Ortadoğu'da Çatışma, İstikrarsızlık ve Çin

Çin'in Orta Doğu'ya yönelik dış politikasını şekillendiren en önemli itici güç yukarıda da belirtildiği gibi ülkenin ekonomik yükselişi ile ortaya çıkan enerji bağımlılığı ve piyasa aramayıdır. Mamafih, ekonomik faktörler kadar önemli ancak literatürde çok fazla vurgulanmayan bir faktör de Çin'in Orta Doğu'daki bölgesel çatışmalara karşı hissettiği güvenlik tehditleridir. Diğer büyük güçlere göre Orta Doğu'ya daha geç giren Çin'in birincil amacı statükoyu koruyarak bölgede kurduğu ekonomik ve siyasi ilişkiler konusunda diğer büyük güçleri ikna etmektir (Shichor, 2016, s. 15). Rusya ile son yıllarda artan ekonomik ve diplomatik ilişkileri ile ikna gücünü arttıran Çin, ABD ile benzer bir güven ve ikna süreci kurmakta ise zorlanmaktadır.

Açılım reformları öncesinde Çin geleneksel Arap yanlısı diplomatik tutumunu özellikle Filistin gibi yerleşik kriz bölgelerinde sürdürürken 1990'lardan itibaren İsrail ile resmi ilişkileri başlatarak daha nötr bir diplomatik pozisyon almıştır. Örneğin Çin 1992 yılında İsrail ile resmi ilişkiler kurana kadar Filistin-İsrail krizinde İsrail'in yasa dışı eylemlerini, askeri operasyonlarını ve insan hakları ihlallerini açık bir şekilde kınamıştır. Ancak 1992 yılından sonra İsrail ile özellikle teknoloji yoğun sektörlerde kurduğu yakın ekonomik ilişkiler sebebi ile Filistin sorunundaki pozisyonunu daha tarafsız bir yöne doğru değiştirmiştir (Burton, 2018).

1990'lardan sonra Çin'in Orta Doğu'daki dış politika aktivizminin önündeki en önemli konu ABD'nin Irak'ta askeri varlığı ile sonuçlanan Körfez Savaşları olmuştur. Çin bu savaşlarda ABD ve Irak arasında tarafsız kalmaya çalışmış olsa da 2002 yılında Saddam Hüseyin'i Uluslararası Atom Enerji Ajansı denetçilerine karşı uzlaşmaz tavrını hedef alan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tasarısını desteklemiştir (UNSC, 2002). Bu örnek Çin'in Orta Doğu'da uygulaması gittikçe zorlaşan tarafsız politikalarının daha çok faydacılık/pragmatizm yönüne doğru kaydığını göstermektedir.

Bu dönemde Çin için ikinci önemli konu ise 2011 yılındaki Libya müdahalesi oldu. Arap

Baharı Çin için pozisyon almakta zorlandığı bir süreçti. Ancak zamanla tarafsızlıktan uzaklaşarak kendi çıkarlarını merkeze alan bir dış politika uyguladı. Bu süreçte Libya Krizi Çin için büyük bir örneklik teşkil etti. Çin en önemli dış politika ilkelerinden “müdahalesizlik (non-intervention)” ilkesini çiğneyerek Libya müdahalesini BM’nin 1973 numaralı kararında karşı çekimsiz kalarak dolaylı yollardan destekledi (UNSC, 2011). Sonuç ÇDP açısından tam bir felaketti. Çin’in Libya’daki bütün yatırımları büyük zarar gördü ve on binlerce Çinli işçi Malta üzerinden tahliye edildi (Reuters, 2011). Libya müdahalesi sonrası Çin hem Arap Baharı sürecine hem de müdahaleciliğe karşı bir tutum belirledi. Örneğin Libya’nın hemen ardından başlayan Suriye krizinde rejim değişikliği ve dış müdahaleye karşı çıktı (Temiz, 2015, s. 43).

Bölgedeki çatışmalara ve istikrarsız bölgelere karşı değişen politikaların yanı sıra Çin, Orta Doğu ülkeleri ile diplomatik ilişkileri daha iyi bir seviyeye ulaştırmak amacıyla çeşitli araç ve mekanizmalar da geliştirdi. Örneğin, 2001 yılında Orta Doğu özel temsilciliği kuruldu. Kurulduğundan bu yana Orta Doğu temsilcisi bölgedeki siyasi, sosyal, ekonomik ve güvenlikle ilgili gelişmeleri yakından takip etmek amacıyla bütün Orta Doğu ülkelerine ziyaretler gerçekleştirdi. Bu araçları daha iyi kullanabilmek amacıyla 2004 yılında Çin-Arap İşbirliği Forumu ve Çin-Körfez Ülkeleri Forumu gibi mekanizmalar kuruldu (Zhu, 2009, s. 43).

Çin’in Orta Doğu’da silah satışı ve askeri varlığı da bu süreçte önemli tartışmalardan biri oldu. Çin bölgede askeri kapasitesini özellikle tatbikat ve eğitim gibi alanlarda arttırmasına rağmen, Çin’in askeri gücü ABD gibi bir küresel hegemonun bölgedeki siyasi ve askeri kapasitesi ile karşılaştırılacak boyutta değildir. Çin’in özellikle 2001-2011 arasında operasyonel araçlar, sofistik silahlar ve askeri üsler gibi somut askeri nüfuzu gösteren kapasite unsurları bulunmamaktaydı. Bunların eksikliğine rağmen Çin özellikle ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla Cibuti ve Aden Boğazı örneklerinde olduğu gibi temkinli de olsa askeri varlığını göstermiştir. Silah satışında ise SIPRI verilerine göre Çin özellikle İran, Yemen, Mısır, Suudi Arabistan ve Cezayir gibi ülkeler ile oldukça yakın ilişkiler kurmaktadır (SIPRI, 2012).

Bütün bu örneklerin gösterdiği gibi Çin’in Orta Doğu’ya yönelik dış politikasının ABD ve Rusya gibi geleneksel aktörlerle karşılaştırılmasında da belirli bir ölçüde artarak geliştiği söylenebilir. Çin’in aktif faydacı/pragmatist bir dış politika anlayışını gösteren bu örnekler aynı zamanda Çin’in ekonomik bağımlılığına rağmen bölgenin karmaşık çatışma ortamına neden şimdilik doğrudan müdahil olmadığını da göstermektedir.

## Küresel Rekabet, Çin ve Ortadoğu

Çin’in bölge ile ilişkilerindeki tedirginliğinin ikinci en önemli yapısal faktörü ABD ile yaşadığı küresel rekabettir. Çin, Orta Doğu ile ilişkilerini 1990 sonrasında geliştirirken büyük güçler bölgede etkin bir şekilde varlıklarını sürdürüyordu. Çin Orta Doğu’da birbirinden

farklı ulusal çıkarlara ve önceliklere sahip üç büyük güç ile rekabete girmiş oldu. Rusya Soğuk Savaş sonrasında dış politikasını yeniden düzenleyerek ABD ile bölge rekabetinde geleneksel aktör olarak yerini alırken Avrupa Birliği (AB) de ekonomik ve siyasi gücüyle Orta Doğu'daki etkinliğini sürdürüyordu. Çin bu rekabet alanına girdiğinde ister istemez diğer güçlerle bazen çatışan bazen de çatışan çıkarlarını yönetmeye çalıştı. Dolayısıyla Çin'in birincil amacı çatışan çıkarları yöneterek bölgede kalıcı bir aktör olmak ve mevcut düzen içinde yer almaktı. Bu amaca ulaşmak için aşağıda belirtilen bazı önemli stratejiler uyguladı.

İlk olarak ABD-Çin ilişkilerinin Asya Pasifik'teki gerilim alanları ile birlikte okuyarak Orta Doğu'daki gerilim alanlarında çok fazla öne çıkmamak ve ABD'nin sınır uçlarına dokunmama stratejisi uyguladı. Arap Baharına kadar Orta Doğu'da ABD'nin ulusal çıkarlarına meydan okumadan kendi ulusal çıkarlarını korumaya çalıştı. Bu çerçevede en önemli iki ilişki Çin'in İsrail ve Suudi Arabistan ile kurduğu ilişkilidir. Her iki ülkenin de ABD ile yakın ilişkileri Çin'in Suudi Arabistan ile petrol ticareti ve İsrail ile teknoloji yoğun sektörlerdeki ticaretini olumsuz yönde etkileyebilirdi. İsrail'in teknoloji transferi konusundaki rolü ile Suudi Arabistan'ın enerji güvenliği ve aktarımı konusundaki rolleri Çin için hayati önemdeydi. ABD ise her iki ülkeye de Çin ile ilişkilerinde dikkatli ve temkinli bir ilişki önermekteydi (Patil, 2008, s. 92).

İkinci olarak kriz konularında temkinli bir strateji izledi. Örneğin, ABD-Çin ilişkilerinin Orta Doğu ölçeğindeki en karmaşık ve hassas konularının başında gelen İran konusunda kesin ve net bir pozisyon almamaya çalıştı. İran nükleer krizinde nükleer enerjinin barışçıl kullanımı konusunda İran yanlısı bir pozisyon alırken mümkün olduğunca ABD ile ilişkilere zarar vermemeye çalıştı. Mesela 2006 yılında başlayan İran yaptırımlarını eleştirel bir dille de olsa BM'de onayladı (Gootman, 2006). 2015 yılındaki Kapsamlı Eylem Planı'nı da destekledi (UNSC, 2015). Buna rağmen İran ile yaptırımlar sürecinde ticaret ve para ilişkileri sürdüren Çinli şirketler ABD'nin kara listesine girdi. ABD Çinli şirketleri İran ile ticaret yapmaması konusunda ciddi bir şekilde uyardı (Talley, 2019).

Çin-ABD ilişkilerinde Çin'in en önemli ikilemi Suriye krizinde ortaya çıktı. Rusya'nın 2015 yılında Suriye'ye müdahalesi bir yandan "müdahalesizlik (non-intervention)" ilkesinin ihlali olurken diğer yandan da ABD'nin Suriye'de tek taraflı müdahalesinin de önüne geçiyordu. 2015 yılından bu yana Rusya ile yakın bir çizgide Suriye krizi ile ilgili bütün BM tasarılarını reddeden Çin için Suriye konusu ABD ile bir pazarlık konusuna da dönüşmüş oldu.

ABD-Çin ilişkilerinin küresel rekabet unsurlarının önemli bir ayağını oluşturan Orta Doğu kriz alanları yukarıda da bahsedildiği gibi Çin'in bölge ile artan ekonomik bağımlılığına karşı oluşan en büyük tehditlerden biridir. Çin mevcut ekonomik çıkarlarını korumak için tam teşekküllü bir dış politika stratejisi kurmak istese de ABD'nin bölgedeki etkinliği Çin'i ciddi anlamda sınırlamaya devam etmektedir.



## Sonuç

Çin'in Orta Doğu'ya yönelik dış politikasını yapısal faktörler üzerinden değerlendirirken dikkate alınması gereken üç önemli değişken ekonomik bağımlılık, bölgesel istikrarsızlık ve küresel rekabet unsurlarıdır. Bu çalışmada ekonominin yanı sıra özellikle bölgesel istikrarsızlık ile küresel rekabet unsurlarının Çin'in ekonomik çıkarlarını da belirleyici bir öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Birinci yapısal faktör olarak ele alınan ekonomik bağımlılık özellikle enerji ithalatı sebebi ile Çin için varoluşsal bir önem taşımaktadır. Ancak bu yapısal faktörün Çin'in Orta Doğu ile ilişkilerini nasıl etkilediği sorusunun cevabı istatistiklerde değil diğer iki yapısal faktör analizi ile ortaya çıkan verilerdedir.

Çin'in Orta Doğu'ya yönelik dış politikasını şekillendiren ikinci yapısal faktör olan bölgesel istikrarsızlık açık bir şekilde Çin'in enerji güvenliği başta olmak üzere Orta Doğu ülkelerindeki pazar arayışını riske atmaktadır. Bir yanda İran nükleer krizi diğer yanda Filistin-İsrail çatışması Çin'i konjonktürel ve sürekliliği olmayan dış politika kararlarına sürüklemektedir. Arap Baharı ile bu durum bir nebze değişmiş ve Suriye konusunda ABD ve AB'ye rağmen Rusya ile birlikte açık bir pozisyon almıştır. Ancak bölgenin diğer çatışma alanlarında gerilim arttıkça, örneğin Katar, Yemen, Libya krizleri vs. Çin'in tam teşekküllü yani belirli ilkeleri ve stratejisi olan Orta Doğu politikasına ihtiyacı artacaktır. Böyle kapsamlı bir politika bir yandan Çin'i Orta Doğu'ya daha fazla eklemelerken diğer yandan enerji güvenliği ve piyasa arayışını da güvence altına alacaktır.

Üçüncü yapısal faktör olan küresel rekabet Çin'in ekonomik çıkarlarını değil bölgesel istikrarsızlık konularındaki tutumunu da belirleyici unsurlar barındırmaktadır. Arap Baharına kadar bölgede ABD karşıtı bir pozisyon almayan Çin -özellikle Suriye iç savaşı ve 2015 yılında imzalanan İran anlaşması ile- açık bir karşıt tutum geliştirmiştir. Bu tutum sadece Orta Doğu'daki gelişmelerle de ilgili değildir. 2011 sonrasında ABD-Çin arasındaki rekabetin boyutları Asya Pasifik'teki jeopolitik gerilim alanlarının ötesine kayarak küresel düzen ve ticaret ile teknolojik rekabete doğru kaymıştır. Bugün ticaret savaşlarından Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ile başlayan yeni küreselleşme önerisi ABD açısından açık bir tehdit olarak anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak bu üç yapısal faktör arasında hangisinin Çin'in Orta Doğu'ya yönelik dış politikasını daha fazla etkilediği sorusu ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir. Ancak bu çalışmada vurgulandığı gibi en önemli yapısal faktör olarak görünen ekonomik çıkarlara ek olarak bölgesel ve küresel rekabet unsurlarının belirleyiciliği yadsınamaz. İlerleyen yıllarda muhtemelen bu üç yapısal faktöre ek olarak her bir bölgesel ve küresel aktörün farklı seviyelerdeki dış politika analizleri Çin'in hem bölgede hem de küresel siyasetteki konumunu anlamada önem arz edecektir.

## Kaynakça

- Alterman, J. B. (2018). China, the United States, and the Middle East. J. R. Anderson, *The Red Star and the Crescent China and the Middle East* (s. 37-59.). Oxford: Oxford University Press.
- Atlı, A. (2015). Çin ve Ortadoğu: Bir Ekonomi Politik Değerlendirmesi. In K. Akkemik, & S. Ünay, *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi: Japonya, Çin ve Güney Kore'de Kalkınma, Siyaset ve Jeostrateji* (pp. 342-362). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bo, W. (2012). *Zhongdong yu Daguo Guanxi [The relations between Middle East and the big powers]*. Beijing: Shishi Chubanshe.
- Burton, G. (2018, Şubat 20). China, *Jerusalem and the Israeli-Palestinian Conflict*. Retrieved from Middle East Institute: <https://www.mei.edu/publications/china-jerusalem-and-israeli-palestinian-conflict>
- CSY. (2017). *China Statistical Yearbook*. Retrieved from China Statistical Yearbook: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2017/indexeh.html>
- EIA. (2015, Mayıs 14). *China*. Retrieved from Energy Information Agency: <https://www.eia.gov/international/analysis/country/CHN>
- Gootman, E. (2006, Aralık 24). *Security Council Approves Sanctions Against Iran Over Nuclear Program*. Retrieved from New York Times: <https://www.nytimes.com/2006/12/24/world/24nations.html>
- IEA. (n.d.). *International Energy Agency*. International Energy Agency.
- Mao, Z. (1963). There Are Two Intermediate Zones. In Z. Mao, *History and Public Policy Program Digital Archive, Translation from the Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China and the Party Literature Research Center* (p. 387). Pekin: Foreign Languages Press.
- Olimat, M. S. (2013). *China and the Middle East: From Silk Road to Arab Spring*. Routledge.
- Patil, S. S. (2008). Understanding the Phalcon Controversy. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 91-98.
- Reuters. (2011). *Libya evacuations by country*. Retrieved from Reuters : <https://www.reuters.com/article/uk-libya-protests-evacuation/libya-evacuations-by-country-idUSL-NE71M02220110227>
- Shichor, Y. (2016). Sino-American Crosscurrents in the Middle East: Perceptions and Realities. In N. Horesh, *Toward Well-Oiled Relations? China's Presence in the Middle East Following the Arab* (pp. 5-19). Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York, NY: Palgrave MacMillan.

SIPRI. (2012). *SIPRI Yearbook 2012: Armaments, Disarmament and International Security*, accessed December 14, 2016,. Retrieved from Stockholm International Peace Research Institute: <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/SIPRIYB12Summary.pdf>

Sun, D. (2011). Six Decades of Chinese Middle East Studies: A Review. *Bustan: The Middle East Book Review*, 15-32.

Talley, I. (2019, Eylül 25). *U.S. Sanctions Chinese Firms for Allegedly Shipping Iranian Oil*. Retrieved from The Wall Street Journal: <https://www.wsj.com/articles/u-s-sanctions-chinese-firms-for-allegedly-shipping-iranian-oil-11569424569>

Temiz, K. (2015). Rusya Müdahalesinden Sonra Çin'in Suriye Politikası. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 7(71), 42-46.

Temiz, K. (2019). Arap Baharı Sonrasında Çin'in Ortadoğu Politikaları. In M. C. Özşahin, & O. Battır, *Arap Baharı Sonrası Ortadoğu: Kuram ve Siyaset* (pp. 243-269). İstanbul: Nobel Yayınları.

Temiz, K. (2019). Çin Dış Politikasının Kaynakları ve Hedefleri. In M. Yağcı, & C. Bakır, *Çin Bilmecesi: Çin'in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye* (pp. 189-213). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Temiz, K., & Öztuna, M. (2018, Temmuz 24). *Trump etkisi AB ile Çin'i yakınlaştırıyor*. Retrieved from Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/trump-etkisi-ab-ile-cini-yakinlastiriyor/1212576>

UNSC. (2002). *Resolution 1441 The situation between Iraq and Kuwait*. Retrieved from United Nations Security Council Resolutions: <http://unscr.com/en/resolutions/1441>

UNSC. (2011). *UNSC Resolution 1973*. Retrieved from United Nations Security Council Resolutions: [https://www.undocs.org/S/RES/1973%20\(2011\)](https://www.undocs.org/S/RES/1973%20(2011))

UNSC. (2015, Temmuz 20). *Security Council, Adopting Resolution 2231 (2015), Endorses Joint Comprehensive Agreement on Iran's Nuclear Programme*. Retrieved from UN MEETINGS COVERAGE: <https://www.un.org/press/en/2015/sc11974.doc.html>

Xin, L. (2019). China's Cultural Diplomacy: A Great Leap Outward with Chinese Characteristics? Multiple Comparative Case Studies of the Confucius Institutes. *Journal of Contemporary China*, 646-661.

Yağcı, M. (2016). A Beijing Consensus in the Making: The Rise of Chinese Initiatives in the International Political Economy and Implications for Developing Countries. *PERCEPTIONS*, XXI (2), 29-56.

Zhu, Z. (2009). China's New Diplomacy in the Middle East and Its Implication for the United States. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 41-52.